

Київський університет імені Бориса Грінченка

ПОКЛЯЦЬКА ВАЛЕРІЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 94:71:316.75(73+47+57)"1979/1991"

**ЕВОЛЮЦІЯ «ОБРАЗУ ВОРОГА» В АМЕРИКАНСЬКО-РАДЯНСЬКИХ
ВІДНОСИНАХ У 1979–1991 рр.**

07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент
Бессонова Марина Миколаївна,
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
старший науковий співробітник
відділу трансатлантичних досліджень.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Троян Сергій Станіславович,
Національний авіаційний університет,
професор кафедри міжнародних відносин,
інформації та регіональних студій;

кандидат історичних наук, доцент
Питльована Лілія Юрївна,
ПВНЗ «Український католицький університет»,
доцент кафедри світової історії
нового і новітнього часу.

Захист відбудеться 12 квітня 2017 р. о 12³⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.02 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, пр. Маршала Тимошенка, 136.

Автореферат розіслано «04» березня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.Г. Купрій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми: Політичне протистояння періоду Холодної війни зумовило виникнення багатьох проблем міжнародного масштабу. Зокрема, американсько-радянська конфронтація знайшла прояв на рівні колективної пам'яті та суспільної свідомості. Значною мірою це визначає напруженості у відносинах між США та Російською Федерацією. Крім того, дослідження Холодної війни актуалізується через загострення міжнародної ситуації середини 2010-х рр. Яскравим його проявом є сучасний російсько-український конфлікт, який кваліфікується як чергова «холодна війна», що у деяких аспектах тісно пов'язана із біполярним протистоянням 1946-1991 рр. Саме тому вивчення його витоків є необхідним задля подолання негативного ставлення колишніх суперників один до одного, що забезпечить можливість побудови цивілізованих, рівноправних відносин у сучасному світі.

Актуальність дослідження також зумовлюється тим, що до розпаду Радянського Союзу історія американсько-радянського протистояння не могла об'єктивно досліджуватися вітчизняними науковцями. Лише після 1991 р. став можливим доступ до закритих раніше джерел інформації, зокрема зарубіжних, виникли умови для більш об'єктивного вивчення даної проблематики.

Досить актуальним з наукового погляду є дослідження «образу ворога» та його еволюції у роки американсько-радянської конфронтації, який слугував важливою складовою інформаційної політики США та СРСР. Невід'ємною рисою суспільства у ХХІ ст. є розвиток комунікаційних технологій, що призвело до зростання ролі інформаційного протистояння у зовнішній політиці та міждержавних відносинах. Тому вивчення «образу ворога» в інформаційній політиці держав має і практичний вимір, адже це дає можливість зрозуміти специфіку сучасного загострення міжнародних відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане у рамках наукових тем ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»: «Становлення сучасної багатополарної системи міжнародних відносин: історичні витoki і тенденції» (державний реєстраційний номер 0112U000929) та «Стратегічне партнерство міжнародних суб'єктів у контексті глобальних політичних трансформацій» (державний реєстраційний номер 0114U000641).

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої Ради ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» (протокол № 1 від 21 січня 2013 р.) та уточнено на Вченій Раді ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» (протокол № 4 від 02 липня 2015 р.).

Мета дослідження: простежити еволюцію «образу ворога» в американсько-радянських відносинах у 1979-1991 рр., виділивши його спільні та відмінні риси в обох державах.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних дослідницьких завдань:

1) узагальнити та проаналізувати стан розробки теми у науковій вітчизняній та зарубіжній літературі, охарактеризувати джерельну базу та методологічні засади дослідження;

2) виявити основні засоби формування «образу ворога» у контексті ідеологічного протистояння США та СРСР під час Холодної війни;

3) проаналізувати вплив міжнародної ситуації у 1979-1991 рр. на відображення образу іншої сторони в інформаційному просторі США та СРСР;

4) розкрити особливості американської та радянської офіційної риторики щодо країни-суперника у роки «Другої холодної війни» (1979-1985 рр.);

5) з'ясувати спільні та відмінні риси висвітлення образу протилежної сторони у періодичних виданнях США та СРСР упродовж 1979-1985 рр., а також встановити ступінь об'єктивності та достовірності інформації;

6) охарактеризувати нові акценти в офіційних інтерпретаціях протилежної країни в умовах налагодження американсько-радянського діалогу у 1985-1991 рр.;

7) проаналізувати трансформацію «образу ворога» в американській та радянській пресі упродовж 1985-1991 рр.

Об'єктом дисертаційного дослідження є «образ ворога» в інформаційній політиці США та СРСР в часи Холодної війни.

Предметом дисертаційного дослідження є еволюція «образу ворога» у США та СРСР у контексті американсько-радянських відносин у 1979-1991 рр.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з кінця 1979 р. до 1991 р. Нижня хронологічна межа пов'язана з початком нового загострення американсько-радянських відносин внаслідок введення радянського військового контингенту до Афганістану, у зв'язку з чим розпочалася активізація використання «образу ворога» в інформаційному просторі США та СРСР. Верхня хронологічна межа обумовлена завершенням біполярного протистояння у 1991 р., а саме – розпадом Радянського Союзу. Втім, з метою окреслення історичних витоків ідеологічної конфронтації було розглянуто попередні періоди Холодної війни, починаючи з 1946 р.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших досліджень у вітчизняній історіографії, в якому здійснено порівняльний аналіз «образу ворога» в США та СРСР у контексті американсько-радянських відносин та розглянуто трансформацію цього образу упродовж останнього десятиліття Холодної війни. При цьому *вперше*: здійснено компаративний аналіз образу протилежної держави як основного ворога в США та СРСР у 1979-1991 рр., виявлено їх спільні та відмінні риси і прояви в інформаційній політиці обох держав; розглянуто еволюцію у висвітленні протилежної сторони в США та СРСР від образу «ворога» до «партнера»; виявлено етапи трансформації «образу ворога» в американсько-радянських відносинах упродовж 1980-х рр.; проаналізовано зміни у структурі «образу ворога» протягом останнього десятиліття Холодної війни в американській та радянській пресі за допомогою контент-аналізу. *Уточнено*: витоки американсько-радянського ідеологічного протистояння; роль офіційної риторики та друкованих ЗМІ у реалізації інформаційної політики у 1979-

1991 рр., у тому числі у забезпеченні функціонування «образу ворога» як її невід'ємної складової. *Дістало подальшого розвитку:* обґрунтування визначення «образу ворога» як певної ідеологічної конструкції у суспільній свідомості, яка цілеспрямовано формується пропагандистами для підтримки внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу держави з урахуванням вже існуючих етнічних та національних стереотипів, і стає актуальною у період соціальної напруги та колективної небезпеки; вивчення психологічних, історичних та інших складових при формуванні «образу ворога», шляхів його створення та поширення.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані фахівцями з історії та міжнародних відносин для подальшого комплексного дослідження основних проявів американсько-радянського ідеологічного протистояння у роки Холодної війни; вивчення колективної пам'яті на пострадянському просторі; виявлення глибоко вкорінених стереотипів часів Холодної війни, які активно проявляються у суспільній свідомості і донині. Матеріали дисертації можуть бути залучені при розробці та викладанні університетських курсів з «Новітньої історії країн Європи та Північної Америки», «Історії США», «Історії СРСР», «Історії міжнародних відносин», при написанні підручників та навчальних посібників з історії.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням, в якому викладено авторський погляд на перебіг американсько-радянського протистояння упродовж останнього десятиліття Холодної війни та роль «образу ворога» у цьому процесі. Наукові результати дисертації належать особисто авторці та є її теоретичним і практичним внеском у розвиток історичної думки.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися і обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми всесвітньої історії: аксіологічні засади державотворення» (Київ, 2012), «Світовий досвід збереження культурно-історичних цінностей в умовах глобалізації» (Київ, 2013), «Історія України XX століття в новітній іноземній історіографії» (Миколаїв, 2013), «Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова розвитку міжнародних відносин» (Київ, 2013), «Суспільно-політичні та соціокультурні процеси в Україні та світі» (Київ, 2013), «Суспільно-політична модернізація в країнах світу та її демократичний потенціал» (Київ, 2013), «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (Чернівці, 2013), «Глобальні військово-політичні протистояння у XX ст.: світовий та регіональний вимір» (Запоріжжя, 2014), «Молода наука-2014» (Запоріжжя, 2014), «Colour revolutions in the perspective of the past decade. Multidimensionality of the system transition in the post-Soviet area» (Торунь, Польща, 2014), «По той бік Дніпра: вплив контраверсійних образів «іншого українця» на формування ментальних кордонів» (Запоріжжя, 2015), «Стратегії партнерства і співробітництва у контексті актуальних проблем всесвітньої

історії та міжнародних відносин» (Київ, 2015), «Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство» (Львів, 2015).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано у 19 одноосібних наукових публікаціях, з яких 7 – статті у фахових виданнях, визначених переліком ДАК МОН України; 1 – у закордонному виданні, яке індексується за міжнародною наукометричною базою SCOPUS; 11 – в інших наукових виданнях. Повний обсяг публікацій складає 9,1 д.а.

Структура дисертації обумовлена постановкою питання, метою і завданнями наукового дослідження. Робота складається з переліку скорочень, вступу, чотирьох розділів, 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (699 позицій, з них 279 іноземних) і додатків. Повний обсяг дисертації – 271 стор., з них – 180 стор. основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначені мета, дослідницькі завдання, об'єкт, предмет, хронологічні рамки дослідження; зазначено наукову новизну та практичне значення дисертаційного дослідження; сформульовано зв'язок із науковими планами, програмами, темами; висвітлено апробацію основних положень та висновків дисертації.

Перший розділ дисертаційної роботи **«Методологічні засади дослідження»** присвячено стану розробленості теми у науковій літературі, використаній джерельній базі, а також методам і методології дослідження.

У підрозділі 1.1. *«Стан наукової розробки теми»* здійснено огляд наукових робіт вітчизняної та зарубіжної історіографії з тематики дослідження. Основний акцент зроблено на здобутках американських та радянських, а також пострадянських (українських і російських) науковців.

Проблеми американсько-радянського ідеологічного протистояння у 1979-1991 рр., зокрема і «образ ворога» досліджувались науковцями США та СРСР ще за років Холодної війни. У США у 1980-х рр. у контексті імагологічних досліджень були опубліковані роботи Л. Біттмана, М. Ебона, Т. Ремінгтона, А. Роксбурга, К. Роса, в яких проаналізовано окремі засоби формування образу протилежної держави як основного «ворога»; сфокусовано увагу на методах радянської пропаганди; висвітлено характерні риси культури доби Холодної війни у контексті інформаційного протистояння США та СРСР. У цілому, в американській історіографії періоду Холодної війни були представлені різні погляди: одні науковці у розгортанні глобального конфлікту звинувачували виключно СРСР, інші – США; деякі – обґрунтовували роль обох держав у загостренні американсько-радянських відносин. Водночас, роботи радянських дослідників відзначалися певною однобічністю поглядів на країну-суперника та причини розв'язання конфлікту. Провина за розгортання глобального протистояння покладалася виключно на США. Значну увагу радянські дослідники приділяли «розвінчання» ворожого образу СРСР, який сформувався у суспільній свідомості американців. Трактування образу СРСР та сприйняття радянської культури у США, створення та поширення

антирадянських міфів у США, вплив ідеологічних та політичних факторів на формування іміджу СРСР у свідомості американців висвітлювали Г. Добросельська, Я. Засурський, В. Касьяненко, А. Мельвіль, О. Мулярчик, В. Стадніченко, В. Чибисенков. Таким чином, окремі імагологічні дослідження, присвячені США та СРСР, були здійснені ще у роки Холодної війни, але вони відзначалися певною тенденційністю.

Після завершення Холодної війни із розпадом СРСР у 1991 р. розпочався новий етап у вивченні різних вимірів американсько-радянського суперництва, зокрема, ідеологічного протистояння. Характерною ознакою сучасної історіографії стало фокусування уваги на засобах формування негативного образу протилежної держави у власній країні.

Сприйняття США та СРСР в якості ворогів у роки Холодної війни стало предметом дослідження окремих американських вчених, зокрема Р. Гарткоффа «Радянські лідери, радянська розвідка та зміна поглядів у США, 1965-91» («Soviet Leaders, Soviet Intelligence, and Changing Views of the United States, 1965–91», 2015), Б. Фішера «“Ми не можемо завжди бути правими, але ми ніколи не помиляємося”: оцінки Радянського Союзу американською розвідкою, 1972-91» («“We May Not Always Be Right, but We’re Never Wrong”: US Intelligence Assessments of the Soviet Union, 1972-91», 2015) тощо. Серед сучасних американських досліджень багато таких, що зосереджені на висвітленні окремих засобів формування «образу ворога» у роки американсько-радянського протистояння. Роль наукової спільноти США у поширенні образу СРСР як основного ворога у роки Холодної війни дослідив Р. Робін у роботі «Створення ворога у Холодній війні: Культура і політика у військово-інтелектуальному комплексі» («The Making of the Cold War Enemy: Culture and Politics in the Military-Intellectual Complex», 2003). «Образ ворога» у риториці американських президентів часів Холодної війни висвітлено у роботі Л. Сандхауса «Америка, війна і влада: визначення держави, 1775-2005» («America, War and Power: Defining the State, 1775-2005», 2007). Роль телевізійних новин у формуванні негативного образу протилежної держави у роки Холодної війни дослідив Н. Бернхард у своїй роботі «Американські телевізійні новини і пропаганда у Холодній війні: 1947-1960» («US Television News and Cold War Propaganda: 1947-1960», 2001).

В українській історіографії імагологічний напрям досліджень нині лише формується, про що свідчать поодинокі публікації, присвячені «образу іншого», зокрема збірка матеріалів конференції «Образ Іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи, наукові інтерпретації» (2005), праці Л. Питльованої, А. Худолія, тощо. Попри велику кількість історичних робіт, присвячених Холодній війні, «образ ворога» у США та СРСР не був об’єктом спеціального дослідження вітчизняних науковців. Так, образ СРСР у США лише опосередковано висвітлений у працях, присвячених вивченню політики адміністрації Р. Рейгана, зокрема у таких авторів як А. Овчаренко («Зовнішньополітична стратегія адміністрації Р. Рейгана (1981-1988)», 2000), О. Рудюк («Концептуальні засади політики адміністрації Р. Рейгана відносно СРСР (1981-1989 рр.)», 2010), Д. Крисенко («За лаштунками Білого дому: фактори

формування політики США щодо СРСР періоду правління адміністрації Р. Рейгана (1981-1989)», 2014).

Характерною рисою пострадянської російської історіографії стало фокусування уваги на висвітленні «образу ворога» на початковому етапі глобальної конфронтації. На вивчення образу протилежної наддержави у пресі спрямували увагу А. Белокоњева («Конструирование образа внешнего врага: исследование советских СМИ и официальных документов начала “холодной войны” (1946-1953 гг.)», 2004), Н. Бонцевич («“Русский вопрос” в американской периодике начала “холодной войны”», 2007), О. Сітнікова («Образ Советского Союза как фактор внешней политики США: 1945-1952 гг.»», 2007), тощо. Дослідники зробили висновок, що ЗМІ були найбільш ефективним засобом впливу на масову свідомість та проаналізували образ протилежної держави на сторінках американської та радянської преси на початку Холодної війни, взаємодію влади та ЗМІ для досягнення поставленої мети. «Образ ворога» в американсько-радянських відносинах у роки Холодної війни у сфері кіномистецтва розкрито у роботах О. Колеснікової («Формирование и эволюция образа врага периода “холодной войны” в советском кинематографе (середина 1950-х – середина 1980-х гг.)», 2010), А. Федорова («Сравнительный анализ медийных стереотипов времен “холодной войны” и идеологической конфронтации (1946-1991)», 2009). Карикатури періоду Холодної війни як засіб формування і поширення «образу ворога» розглянули О. Костєєва («Образ врага в отечественной политической культуре периода “холодной войны”: опыт анализа визуального источника», 2000), Н. Ніколаєва («Формирование мифологизированного образа Соединенных Штатов Америки в советском обществе в первые годы “холодной войны”, 1945-1953 гг.»», 2001).

У цілому, незважаючи на наявність значного доробку історичних праць з проблематики Холодної війни у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, існує певний брак імагологічних досліджень. Найбільш дослідженими вимірами нині є: «образ ворога» у США та СРСР на початкових етапах біполярного протистояння (зокрема, у пресі), у кіномистецтві, у літературі, роль розвідувальних служб у створенні та функціонуванні образу протилежної держави як основного ворога. Тим не менш, комплексного дослідження «образу ворога» в США та СРСР упродовж всієї Холодної війни, або на окремих її етапах (окрім початкового) не здійснено і донині.

Підрозділ 1.2. «Джерельна база дослідження» присвячено огляду опрацьованого у ході дисертаційного дослідження комплексу джерел. Використані матеріали можна розділити на такі основні групи: 1) міжнародні нормативно-правові документи (декларації, угоди); 2) документи і матеріали державної влади США та СРСР (публічні виступи президентів США: інавгураційні промови, щорічні звернення до спільного засідання обох палат Конгресу США, промови під час офіційних зборів і зустрічей, виступи у ЗМІ; директиви з національної безпеки; публічні виступи лідерів СРСР: доповіді на з'їздах КПРС, Пленумах ЦК КПРС, промови під час офіційних та урочистих зборів, виступи у ЗМІ, промови під час зустрічей з лідерами та провідними політичними діячами інших країн; протоколи засідань Політбюро ЦК КПРС;

постанови Секретаріату ЦК КПРС); 3) джерела особового походження: мемуари американських та радянських політичних діячів (С. Ахромєєва, М. Горбачова, А. Добриніна, Г. Кеннана, Г. Корнієнка, М. Новікова, Р. Рейгана); дітей-послів миру (К. Личової та С. Сміт); 4) періодичні видання, а саме – матеріали найбільш масових та поширених газет США («The Washington Post», «The Wall Street Journal», «The New York Times») та СРСР («Правда», «Аргументы и факты», «Известия», «Труд»); а також 5) навчально-методична література періоду Холодної війни; 6) кінофільми. Проаналізована різнобічна джерельна база дозволила здійснити комплексне дослідженням «образу ворога» як важливої складової американсько-радянського протистояння у 1980-х рр. та отримати достатньо репрезентативну інформацію з даної проблеми.

У підрозділі 1.3. *«Методологія дослідження та ключові поняття»* окреслено основні методи та принципи, методологію дослідження та ключові поняття. З-поміж *загальнонаукових методів* було використано: системно-структурний – для вивчення процесу трансформації образу протилежної держави у його взаємозв'язку з перебігом американсько-радянських відносин; аналізу та синтезу – для виділення окремих складових у структурі «образу ворога», виявлення значення тієї чи іншої складової на різних етапах трансформації образу держави-суперника; узагальнення, який дозволив сформулювати загальне визначення «образу ворога», а також дав можливість виявити загальний образ протилежної держави у США та СРСР у досліджуваний період. Із *міждисциплінарних методів* залучено: контент-аналіз – для виявлення частоти появи на шпальтах газет тем, присвячених окремим сферам життєдіяльності суспільства в США та СРСР та якісних структурних змін у зображенні протилежної наддержави упродовж 1980-х рр.; графічний метод забезпечив візуалізацію результатів контент-аналізу; групування, який дозволив виділити із загальної сукупності інформації стосовно США та СРСР окремі теми та ключові слова; біхевіористський – з метою дослідження особистісного виміру зовнішньої політики США та СРСР; інституційний – для аналізу періодичних видань США та СРСР як одного з основних політичних інститутів; дискурсивний аналіз, який забезпечив інтерпретацію текстів офіційних промов лідерів як продуктів мовленнєвої діяльності людей, обумовлених конкретними суспільно-політичними обставинами та культурно-історичними умовами; міфологічний аналіз – для виявлення основних міфів, які були поширеними в інформаційному просторі американського та радянського суспільств за часів глобальної конфронтації. Також були використані *спеціально-історичні методи*: синхронного аналізу – для дослідження одночасного функціонування «образу ворога» у США та СРСР; періодизації – для виділення основних етапів еволюції «образу ворога» в американсько-радянських відносинах у 1979-1991 рр.; ретроспективний – для виявлення історичних передумов формування «образу ворога» у США та СРСР у роки Холодної війни; проблемно-хронологічний метод дозволив виділити основні проблеми, пов'язані із функціонуванням «образу ворога» у США та СРСР у період Холодної війни та розглянути їх у хронологічній послідовності; порівняльно-історичний – для виявлення спільних рис та відмінностей у

зображенні протилежної наддержави у США та СРСР. Дисертаційне дослідження побудоване на загальнонаукових принципах історизму, багатфакторності, об'єктивності та системності.

Дисертаційна робота здійснена у рамках такого наукового напрямку як імагологія, об'єктом вивчення якої в контексті історичних досліджень є уявлення про інший народ чи країну, які формуються у масовій свідомості того чи іншого суспільства на певному історичному етапі. Ключовими поняттями у дисертаційному дослідженні стали – «ідентичність», «міф», «образ “свого” і “чужого”», «образ ворога», «стереотип».

У другому розділі **«Історичні витoki біполярного ідеологічного протистояння»** окреслені основні засоби формування «образу ворога» у контексті ідеологічного протистояння США та СРСР упродовж попередніх періодів Холодної війни, проаналізовано вплив міжнародної ситуації та стану американсько-радянських відносин у 1979-1991 рр. на відображення образу іншої сторони в інформаційному просторі США та СРСР.

У підрозділі 2.1. *«Засоби формування “образу ворога” у США та СРСР»* на фоні основних подій глобального протистояння між Сполученими Штатами та Радянським Союзом висвітлено формування та поширення негативних інтерпретацій протилежної сторони, яка після завершення Другої світової війни стала сприйматися як основний зовнішній ворог. Серед головних засобів формування «образу ворога» у США та СРСР найбільш масовими та доступними були: офіційні виступи лідерів обох держав, періодичні видання, телебачення, кінофільми, навчальна, навчально-методична та художня література, тощо. Упродовж 1946-1979 рр. «образ ворога» як у США, так і в СРСР, змінювався під впливом двосторонніх відносин та загальної міжнародної ситуації і відігравав одну з ключових ролей в ідеологічному протистоянні.

У підрозділі 2.2. *«Загострення протистояння між США та СРСР у роки “Другої холодної війни” (1979-1985 рр.)»* окреслено історичний фон, на тлі якого відбувалося функціонування «образу ворога» у США та СРСР у першій половині 1980-х рр.

Означені роки ознаменувалися різким загостренням глобального протистояння двох наддержав, спровокованим перш за все введенням радянських військ до Афганістану у 1979 р. У цілому, за основними ознаками – погіршення двосторонніх відносин, нарощування озброєнь, винайдення нових видів смертельно небезпечної зброї масового ураження, залучення до конфліктів в інших країнах з метою послаблення суперника – американсько-радянські відносини наприкінці 1970-х – у першій половині 1980-х рр. були тотожними до подій самого початку Холодної війни.

Ескалація міжнародних відносин у 1979-1985 рр., яку інколи називають «Другою холодною війною», вплинула і на ідеологічну складову біполярної конфронтації, що проявилася у радикалізації «образу ворога». Підтвердженням цього було використання лідерами США та СРСР гострих негативних характеристик щодо країни-суперника. Зокрема, у США яскравим прикладом можна назвати виступ Р. Рейгана, у якому він охарактеризував СРСР як «імперію зла» (1983 р.). У радянському офіційному дискурсі часто лунали такі

висловлювання щодо США як «агресивні підступи імперіалізму», «ідеологія і політика гегемонізму», «агресивна, авантюристична політика» тощо.

Підрозділ 2.3. *«Еволюція американсько-радянських відносин на завершальному етапі Холодної війни (1985-1991 рр.)»* присвячено висвітленню змін у міжнародній ситуації упродовж другої половини 1980-х рр. Виявлено, що у 1985-1987 рр. склалися передумови для налагодження американсько-радянських відносин. Зокрема, це було пов'язано з приходом до влади в СРСР М.С. Горбачова у 1985 р., який ініціював зміни у радянській зовнішній політиці, розробивши концепцію «нового політичного мислення». Вона стала підґрунтям для оновлених підходів в американсько-радянських відносинах, адже передбачала можливість співіснування, а не боротьби різних ідеологічних систем.

У 1985-1986 рр. відбулися перші офіційні зустрічі американського та радянського лідерів – у м. Женеві (листопад 1985 р.) та м. Рейк'явіку (жовтень 1986 р.). Але відсутність домовленостей та взаємна недовіра обумовили подальше негативне висвітлення інформації про країну-суперника. Втім, готовність лідерів США та СРСР до ведення переговорів сприяла появі нейтральних характеристик щодо іншої держави в американському та радянському інформаційному просторі. Реальні зрушення у відносинах між США та СРСР розпочалися наприкінці 1987-1988 рр., коли були підписані договори про скорочення озброєнь, а також, коли СРСР взяв на себе зобов'язання вивести війська з Афганістану. Ці кроки дали змогу підвищити рівень довіри між США та СРСР, що забезпечило поступове налагодження відносин між ними та змінило підходи до зображення іншої держави.

У третьому розділі **«Особливості втілення «образу ворога» в США та СРСР під час «Другої холодної війни» (1979-1985 рр.)»** проаналізовано специфіку відображення інформації про протилежну державу в США та СРСР на прикладі офіційної риторики та друкованих ЗМІ у період зростання напруження між країнами у 1979-1985 рр.

У підрозділі 3.1. *«Офіційна риторика щодо країни-суперника у роки загострення американсько-радянських відносин»* було встановлено, що офіційний дискурс США та СРСР визначав домінування негативного образу іншої держави в інформаційній політиці. Під час аналізу та узагальнення основних вимірів офіційної риторики США та СРСР у контексті двосторонніх відносин у 1979-1985 рр. було виявлено, що у більшості випадків в основі образу протилежної сторони як головного зовнішнього ворога у військовому та політичному вимірах були закладені схожі риси: країна-суперник – основне джерело агресії у світі; їй притаманні імперські амбіції, мілітаризм, ухилення від мирних переговорів та недотримання угод щодо зменшення кількості зброї, антидемократичність. Ще однією спільною рисою, притаманною американському та радянському офіційному дискурсу, було використання в якості основного стилістичного прийому антитези, тобто зіставлення протилежних образів та цінностей, що проявилось у різному наповненні тих чи інших понять. Так, в американській офіційній риторичі в якості основних антитез можна виділити такі: демократія – комунізм, тоталітаризм; свобода –

цензура, тиранія, диктатура, репресії; вільна держава, що допомагає своїм союзникам – імперія, що поширює свій вплив і владу, поневолює інші народи; дотримання договорів і зменшення кількості зброї – СРСР порушують, ніколи не дотримуються договорів, збільшують кількість зброї. У радянській офіційній риториці наявними були такі антитези: демократія – імперіалізм, колоніалізм; свобода – експлуатація робітників; вільна держава, що допомагає своїм союзникам – держава з «імперськими амбіціями, яка проводить політику грабунку щодо країн, які розвиваються»; мирні пропозиції щодо зменшення кількості зброї – США не бажають укласти угоди та збільшують кількість зброї. Серед специфічних рис слід відзначити, що лідери США зосереджувалися на питаннях культури та недотримання прав людини в СРСР, у той час як очільники радянської держави більше уваги приділяли висвітленню недоліків та слабких місць у соціально-економічній сфері США, що переважно репрезентувалося у спотвореній та гіперболізованій формі.

У підрозділі 3.2. «*“Образ ворога” у періодичних виданнях США та СРСР*» проаналізовано особливості висвітлення інформації про країну-суперника на шпальтах американських та радянських газет у 1979-1985 рр. Встановлено, що упродовж 1979-1985 рр. переважна більшість публікацій у газетах США та СРСР, які стосувалися протилежної сторони, мали негативне наповнення. Тим самим американські та радянські періодичні видання сприяли поширенню образу іншої держави як основного ворога.

Спільним для друкованих ЗМІ США та СРСР було дотримання принципів військової пропаганди, що допомагало поширювати негативні стереотипи стосовно країни-суперника в американському та радянському інформаційному просторі. У США специфічною рисою була наявність періодичних видань різного політичного спрямування (зокрема, ліберальних та консервативних), що зумовило певні розбіжності у їх характеристиках СРСР. Втім, ця різниця простежується переважно у публікаціях із соціально-економічної тематики, у той час як у матеріалах, які стосувалися військових та політичних тем, панувала єдина тенденція зображення СРСР як основного ворога. Специфічною рисою радянської преси було використання великої кількості ідеологічних кліше стосовно США, а також замовчування фактів щодо рівня соціально-економічного побуту в США та перебільшення відомостей про негативні аспекти «американського способу життя», що сприяло дезінформації радянського населення.

Результати контент-аналізу підтвердили, що у структурі «образу ворога» на сторінках періодичних видань США та СРСР у першій половині 1980-х рр. переважали військова і політична складова. Зокрема, серед загальної кількості матеріалів стосовно протилежної держави публікації з військової та політичної тематики у «The Washington Post» склали 81%, у «Правді» – 88%. Меншою мірою негативний образ країни-суперника втілювався у публікаціях з соціально-економічної та культурної тематики.

У цілому, матеріали американської та радянської періодици 1979-1985 рр. всебічно доповнювали ворожий образ країни-суперника, створений за допомогою офіційної риторики. Для актуалізації злочинного та жорсткого

образу журналісти фокусували увагу на наслідках військових та політичних дій протилежної держави. У багатьох публікаціях стосовно участі країни-суперника у регіональних конфліктах висвітлювалася інформація про жорстокість військових до мирного населення із залученням свідчень місцевих жителів, жахливі наслідки використання хімічної та бактеріологічної зброї масового ураження. Доволі поширеним прийомом американських та радянських журналістів було порівняння дій протилежної сторони з діями нацистів.

Четвертий розділ **«Трансформація “образу ворога” в умовах налагодження американсько-радянського діалогу (1985-1991 рр.)»** присвячено дослідженню змін у відображенні образу протилежної держави у США та СРСР у другій половині 1980-х рр.

У підрозділі 4.1. *«Нові акценти в офіційних інтерпретаціях образу протилежної країни»* проаналізовано зміни у висвітленні інформації стосовно країни-суперника в американському та радянському офіційному дискурсі. Встановлено, що у 1985-1987 рр. з'явилися нові акценти у відображенні образу протилежної держави в США та СРСР. Першими свідченнями змін були заклики лідерів обох держав до встановлення діалогу з метою збереження миру. Втім, в офіційній риторичі США та СРСР зберігався ворожий образ іншої сторони. Так, у промовах лідерів обох держав у 1985-1987 рр. характерними залишалися традиційно негативні оцінки країни-суперника, зокрема звинувачення у загостренні американсько-радянських відносин і міжнародної ситуації в цілому.

Зміна тональності офіційної риторики щодо протилежної держави відбулася після Вашингтонської зустрічі лідерів США та СРСР у грудні 1987 р., коли іншу сторону почали позиціонувати як потенційного партнера в різних сферах. Це підтверджується тим, що вже під час приватних і неофіційних розмов лідери почали використовувати жарти і навіть анекдоти.

У підрозділі 4.2. *«Від “ворога” до “партнера”: відображення СРСР та США в американській та радянській пресі»* здійснено спробу проаналізувати еволюцію «образу ворога» в американсько-радянських відносинах у 1985-1991 рр. на шпальтах періодичних видань обох країн. Характерною рисою контенту американських та радянських друкованих ЗМІ щодо протилежної держави у другій половині 1980-х рр. була значна перевага публікацій, присвячених політичним питанням. У ці роки відбулася поступова переорієнтація уваги від військових конфліктів, в яких брали участь США та СРСР, до питань американсько-радянських переговорів та договорів щодо скорочення озброєнь.

У цілому, результати контент-аналізу підтвердили наявність двох етапів трансформації у відображенні образу протилежної держави упродовж 1985-1991 рр., що було помітним в офіційній риторичі.

Упродовж першого етапу (1985-1987 рр.) на сторінках газет продовжували публікуватися матеріали, в яких висвітлювалися переважно негативні риси країни-суперника. В означені роки кількість публікацій, в яких містилися негативні характеристики протилежної держави, складала в обох

виданнях більше 50%. Зокрема, у «The Washington Post» у 1985 р. кількість негативних публікацій склала 100%, у 1986 р. – 79%, у 1987 р. – 52%; у «Правді» у 1985 р. – 100%, у 1986 р. – 97%, у 1987 р. – 85%. У публікаціях з військової тематики іншу сторону продовжували відображати як головного агресора. Попри початок діалогу, який відображався в офіційній риториці цього періоду, у газетних матеріалах містилися традиційні звинувачення супротивника у нарощуванні кількості озброєнь, використанні зброї масового ураження, небажанні зупинити гонку озброєнь та конфронтацію.

З 1988 р. розпочався наступний етап у зображенні «образу ворога». Відтепер серед загальної кількості публікацій стосовно протилежної держави переважали позитивні матеріали, а кількість негативних складала менше 50% (у «The Washington Post» від 32% до 42%, у «Правді» від 35% до 48%). У 1988-1991 рр. на шпальтах газет інша держава почала зображуватися здебільшого як миролюбна країна, з якою необхідно співіснувати та розширювати співробітництво. Відтепер публікації у друкованих ЗМІ віддзеркалювали налагодження американсько-радянських відносин. Втім, негативні риси продовжували висвітлюватися, хоча і в значно меншій кількості.

ВИСНОВКИ

1. Здійснений огляд стану наукової розробки питання «образу ворога» в США та СРСР у 1979-1991 рр. засвідчив відсутність комплексного дослідження даної теми у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Наявні роботи підтверджують, що певною мірою вивчено лише втілення «образу ворога» у перші десятиліття Холодної війни. Залучений комплекс різнохарактерних джерел та методів дослідження забезпечив можливість виявлення змін у відображенні інформації стосовно протилежної держави в США та СРСР у досліджуваний період. Зокрема, у даній дисертаційній роботі увага була зацентрована на специфіці висвітлення «образу ворога» в американській та радянській офіційній риториці та друкованих ЗМІ, які відігравали ключову роль в інформаційній політиці та істотно впливали на вкорінення негативних стереотипів про протилежну державу.

2. Виявлено, що серед значної кількості засобів формування «образу ворога» в США та СРСР після завершення Другої світової війни найбільш впливовими були офіційні виступи лідерів обох держав, преса, телебачення, кінофільми, література. «Образ ворога» був невід'ємною складовою американсько-радянського ідеологічного протистояння: у США – в контексті ідей антикомунізму, у СРСР – у контексті боротьби з імперіалізмом. Упродовж 1946-1979 рр., незважаючи на зміни в американсько-радянських відносинах, «образ ворога» зберігався та сприяв закріпленню негативних стереотипів щодо держави-суперника в інформаційному просторі обох держав.

3. Під час аналізу міжнародної ситуації та змін в американсько-радянських відносинах було встановлено, що вони безпосередньо впливали на ідеологічну політику США та СРСР, зокрема, на відображення образу протилежної держави. З огляду на те, що періоди конфронтації між США та

СРСР чергувалися із періодами пом'якшення, введення радянських військ до Афганістану у 1979 р. спровокувало чергове загострення відносин між країнами. Ескалація американсько-радянського конфлікту у 1979-1985 рр., що навіть кваліфікувалася деякими дослідниками як «Друга холодна війна», істотно вплинула на радикалізацію «образу ворога» в обох країнах. З 1985 р., коли СРСР очолив М.С. Горбачов, в американсько-радянських відносинах почали формуватися передумови для відходу від конфронтації. Реальні зміни у відносинах двох держав спостерігалися лише з кінця 1987 р. Саме після досягнення перших домовленостей між лідерами США та СРСР з питань скорочення озброєнь в інформаційному просторі обох країн почали проявлятися позитивні зміни у відображенні образу протилежної сторони.

4. У ході дослідження американської та радянської офіційної риторики щодо держави-суперника часів «Другої холодної війни» було виявлено, що «образ ворога» в США та СРСР у цілому мав багато спільних рис. По-перше, головним стилістичним прийомом подання інформації про протилежну сторону була антитеза, а саме наповнення різним змістом однакових понять, зокрема таких, як «демократія», «свобода». По-друге, спільною рисою для офіційного дискурсу США та СРСР було висвітлення інформації про іншу державу в контексті військової, політичної, соціально-економічної, культурної, екологічної проблематики. Ескалація американсько-радянського конфлікту у 1979-1985 рр. стала причиною особливої уваги з боку лідерів США та СРСР до військової та політичної тематики. Втім, існували і певні відмінності. Було виявлено, що в офіційній риториці США домінуючою була увага до питань порушення прав людини в СРСР, у той час, як радянські лідери у своїх промовах та виступах фокусувалися передусім на недоліках американської соціально-економічної системи, яка у спотвореному вигляді, з гіперболізованими негативними рисами презентувалася радянській громадськості.

5. Дослідження матеріалів друкованих ЗМІ США та СРСР першої половини 1980-х рр. дало змогу з'ясувати спільні та відмінні риси у висвітленні інформації стосовно протилежної держави. Серед спільних рис, що характеризують американські та радянські періодичні видання окресленого періоду, можна назвати наступні: дотримання принципів військової пропаганди; перебільшення, акцентування уваги на питаннях, які підкреслювали негативний образ протилежної сторони, а також замовчування тієї інформації, яка могла б сприяти поширенню негативного образу власної держави; найбільша кількість правдивої інформації щодо країни-суперника містилася у матеріалах стосовно спортивної та екологічної тематики; «образ ворога» наділявся спільними рисами – протилежна сторона несе основну зовнішньополітичну загрозу всім базовим цінностям суспільства, є уособленням агресії і всесвітнього зла. Основними відмінностями американських друкованих ЗМІ у зображенні Радянського Союзу були наявність видань різного політичного спрямування, що забезпечувало можливість вибору альтернативних поглядів та оцінок СРСР та акцентування уваги на висвітленні політичної тематики стосовно протилежної держави.

Серед специфічних рис радянських друкованих ЗМІ у висвітленні ними матеріалів про Сполучені Штати слід зазначити: однобічність всієї преси; більшу кількість ідеологічних штампів стосовно країни-суперника; наділення «образу ворога» більш агресивними рисами, акцентування уваги на військових аспектах.

6. В умовах налагодження американсько-радянського діалогу у другій половині 1980-х рр. можна помітити появу нових акцентів в офіційних інтерпретаціях протилежної держави. Аналіз офіційних заяв, виступів та промов лідерів США та СРСР дав змогу виділити два етапи еволюції образу іншої країни упродовж 1985-1991 рр. У 1985 р., після приходу до влади в СРСР М. Горбачова, з'явилися перші заклики до порозуміння та встановлення співробітництва. Тим не менш, в офіційному дискурсі простежувалося продовження використання традиційних негативних характеристик країни-суперника. Певним вододілом стала Вашингтонська зустріч Р. Рейгана та М.С. Горбачова у грудні 1987 р., після якої протилежну сторону як у США, так і в СРСР почали позиціонувати як потенційного партнера у різних сферах. Свідченням цього стало використання в обох державах таких характеристик щодо іншої сторони як «довіра», «надія», «партнерство» та «співробітництво».

7. У 1985-1991 рр. на сторінках американської та радянської преси також відбулася трансформація «образу ворога». Результати контент-аналізу друкованих ЗМІ підтвердили наявність двох етапів еволюції «образу ворога» в США та СРСР. У 1985-1987 рр., не дивлячись на появу позитивних публікацій з деяких тем, протилежну державу і у США, і у СРСР продовжували висвітлювати, здебільшого, як основного «ворога», наділяючи його такими негативними рисами, як ворожість, агресивність, войовничість та антидемократичність. З 1988 р. відбулися кардинальні зміни у відображенні образу США та СРСР на сторінках американських та радянських періодичних видань. Спільною рисою для друкованих ЗМІ обох держав була трансформація образу протилежної країни від «ворога» до потенційного «партнера». Особливістю періодичних видань США була інтерпретація СРСР як перспективного ринку, що становитиме інтерес для американського бізнесу. Новою рисою також було висловлювання співчуття до постраждалих унаслідок соціальних проблем, екологічних та природних катастроф у СРСР. У радянській пресі з 1988 р. почав створюватися новий образ США як «партнера», за яким визнавалися певні переваги у різних сферах та особливо підкреслювався достатньо високий рівень життя американців. З 1989 р. можна відстежити подальшу зміну тональності інформаційних матеріалів про США у радянській пресі: почалося не просто позитивне висвітлення, а й своєрідне пропагування переваг життя капіталістичного суспільства, з'явилися ідеї про можливість запозичення досвіду США у різних сферах, що раніше взагалі було неприпустимим.

Таким чином, упродовж 1980-х рр. «образи ворога» в США та СРСР були своєрідним відзеркаленням один одного. В обох державах він використовувався не тільки для пояснення зовнішньої політики власної держави, але і для забезпечення підтримки з боку суспільства щодо рішень у

внутрішній політиці, зокрема, для обґрунтування зростання асигнувань на озброєння. В цілому, у 1979-1991 рр. у США та СРСР відбулася еволюція образу протилежної держави від головного зовнішнього «ворога» до «партнера».

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблематики. Подальшого вивчення потребують питання викладання історії в американських та радянських школах та поширення «образу ворога» і негативних стереотипів про США та СРСР у навчальному процесі; висвітлення історії протилежної держави у шкільних та університетських підручниках; характеристики «образу ворога», що втілювався у телевізійному просторі періоду Холодної війни; ролі академічного середовища та наукових досліджень у формуванні та поширенні «образу ворога» у роки Холодної війни; образ протилежної країни в неофіційній пресі СРСР, тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у фахових виданнях

1. Некрасова В.В. Радянський простір часів «холодної війни» в американських підручниках / В.В. Некрасова // Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Вип. 11. – С. 85-92.
2. Некрасова В.В. Поняття «холодна війна» у підручниках з історії: спадщина минулого у сучасній освіті / В.В. Некрасова // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 75 (№ 8). – С. 187-189.
3. Покляцька В.В. Протистояння СРСР та США у 1946-1979 рр.: засоби формування «образу ворога» / В.В. Покляцька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 158-164.
4. Покляцька В.В. Друга Холодна війна: загострення радянсько-американського протистояння (1979-1985 рр.) / В.В. Покляцька // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: О. Зень, 2014. – Вип. 25. – С. 251-254.
5. Покляцька В.В. Трансформація радянсько-американських відносин на завершальному етапі Холодної війни (1985-1991 рр.) / В.В. Покляцька // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – Вип. 41. – С. 161-165.
6. Покляцька В.В. США та СРСР очима один одного: нові акценти в офіційній риториці наддержав в умовах налагодження американсько-радянського діалогу (1985-1991 рр.) / В.В. Покляцька // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – Вип. 42. – С. 288-291.

7. Покляцька В.В. Інформаційний потенціал преси як джерела для вивчення «образу ворога» в американсько-радянських відносинах у 1980-х рр. / В.В. Покляцька // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2016. – Випуск 105. – С. 167-170.

Статті у фахових закордонних виданнях

8. Pokliatska V. The evolution of the «enemy image» in American-Soviet relations from 1979 to 1991 / Valeriia Pokliatska // Codrul Cosminului. – 2015. – Vol. XXI. – No. 1. – P. 89-100.

Публікації в інших наукових виданнях

9. Некрасова В.В. Дослідницькі проекти з історії «холодної війни»: інтернет-вимір / В.В. Некрасова // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції (12 листопада 2012 р.). – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – С. 154-157.

10. Некрасова В.В. США у радянських карикатурах та плакатах на останньому етапі «холодної війни» / В.В. Некрасова // «Американские студии». Сборник докладов и выступлений международной конференции (30 ноября 2012 года, г. Симферополь) / Сост. Д.В. Дорофеев. – Симферополь, 2012. – С. 51-54.

11. Некрасова В.В. Імагологія як напрямок досліджень історії міжнародних відносин: стан та перспективи розвитку у вітчизняній історичній науці / В.В. Некрасова // «Актуальні проблеми зовнішньої політики України»: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, м. Чернівці, 15 листопада 2013 р. – Чернівці: Технодрук, 2013. – С. 110-112.

12. Некрасова В.В. Зарубіжні науково-дослідницькі центри та групи з історії «холодної війни» / В.В. Некрасова // Молода наука. Збірник праць аспірантів і студентів історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – Вип. 5. – С. 106-109.

13. Некрасова В.В. «Образ врага» у сучасних соціогуманітарних дослідженнях (на прикладі Холодної війни) / В.В. Некрасова // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування основних напрямів розвитку соціогуманітарних наук» (11-12 квітня 2014 р.). – Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2014. – С. 84-85.

14. Некрасова В.В. Імагологія радянсько-американських відносин: категоріально-понятійний апарат / В.В. Некрасова // Історико-філософські дослідження молодих учених: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 квітня 2014 р.). – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2014. – С. 70-72.

15. Некрасова В.В. Ідеологічні міфи СРСР: «образ врага» у першій половині 1980-х рр. / В.В. Некрасова // Глобальні військово-політичні протистояння у ХХ ст.: світовий та регіональний вимір (до 100-річчя початку Першої світової війни): матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 6-7 лютого 2014 р.). – Запоріжжя: Інтер-М, 2014. – С. 166-170.

16. Некрасова В.В. Радянська преса періоду гласності: еволюція образу США (за матеріалами газети «Аргументи і Факти») / В.В. Некрасова // «Третя хвиля» демократизації на теренах Євразії: досвід новітньої історії та виклики сучасності. Збірник наукових праць / За загальною редакцією д.філ.н., проф. Рудякова П.М. // Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України» – К.: Вид-во «Фенікс», 2015. – С. 392-399.
17. Покляцька В.В. Імагологія радянсько-американських відносин часів Холодної війни: методологічні аспекти дослідження / В.В. Покляцька // По той бік Дніпра: вплив контраверсійних образів «іншого українця» на формування ментальних кордонів: Науковий збірник / За заг. ред. д.і.н., проф. М.О. Фролова. – Запоріжжя: Інтер-М, 2015. – С. 58-61.
18. Покляцька В.В. Офіційна риторика наддержав щодо країни-суперника в період загострення американсько-радянських відносин (1979-1987 рр.) / В.В. Покляцька // Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Ч. 1: 36. матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15.05.2015) / упоряд. Калитчак Р.Г., Зазуляк З.М. – Львів: Центр американських студій ФМВ ЛНУ ім. І. Франка, 2015. – С. 396-404.
19. Pokliatska V. United States Image In Post-Soviet Ukraine: Soviet Heritage And It's Manifestations In Current Politics (On The Example Of Orange Revolution 2004) / Valeriia Pokliatska // Київські історичні студії : наук. журнал / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; редкол. : Щербак В., Михайловський В., Салата О., Марочко В., [та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – № 2. – С. 76-80.

АНОТАЦІЯ

Покляцька В.В. Еволюція «образу ворога» в американсько-радянських відносинах у 1979-1991 рр. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2017.

У 1980-х рр. під впливом змін в американсько-радянських відносинах спостерігалася трансформація образу протилежної держави. У ході аналізу матеріалів офіційної риторики та друкованих ЗМІ США та СРСР було виявлено, що у 1979-1985 рр. країну-суперника позиціонували як головного зовнішнього «ворога», якому були притаманні виключно агресивні риси; у 1985-1987 рр., одночасно з традиційним негативним висвітленням інформації про протилежну сторону, з'явилися перші нейтральні оцінки; у 1988-1991 рр. заклики до співробітництва та позитивні характеристики зумовили поступову еволюцію зображення іншої держави від «ворога» до «партнера». У цілому, «образи ворога» в США та СРСР були своєрідним віддзеркаленням один одного. Втім, різні політичні підходи у періодичних виданнях США зумовили наявність відмінних інтерпретацій образу СРСР, у той час, як радянська однопартійна політична система та жорстка цензура забезпечили домінування в СРСР монолітного образу протилежної держави як основного «ворога».

Ключові слова: «образ врага», американсько-радянські відносини, США, СРСР, Холодна війна, офіційна риторика, друковані ЗМІ.

АННОТАЦИЯ

Покляцкая В.В. Эволюция «образа врага» в американско-советских отношениях в 1979-1991 гг. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Киевский университет имени Бориса Гринченко. – Киев, 2017.

В 1980-х гг. под влиянием изменений в американско-советских отношениях происходила трансформация образа противоположного государства. В процессе анализа материалов официальной риторики и печатных СМИ США и СССР было выявлено, что в 1979-1985 гг. страну-соперника позиционировали как главного внешнего «врага», которому были присущи исключительно агрессивные черты; в 1985-1987 гг., одновременно с традиционно негативным освещением информации про противоположную сторону, появились первые нейтральные оценки; в 1988-1991 гг. призывы к сотрудничеству и позитивные характеристики обусловили постепенную эволюцию изображения другого государства от «врага» к «партнеру». В целом, «образы врага» в США и СССР были своеобразным отражением друг друга. Однако, разные политические подходы в периодических изданиях США обусловили наличие разных интерпретаций образа СССР. В то время, как советская однопартийная политическая система и жесткая цензура обеспечили доминирование в СССР монолитного образа противоположного государства как основного «врага».

Ключевые слова: «образ врага», американско-советские отношения, США, СССР, Холодная война, официальная риторика, печатные СМИ.

SUMMARY

Pokliatska V.V. The Evolution of the «Enemy Image» in the American-Soviet Relations in 1979 – 1991. – Manuscript.

Dissertation for the Candidate degree in Historical Sciences, specialty 07.00.02 – World history. – Borys Grinchenko Kyiv University. – Kyiv, 2017.

This research is devoted to the evolution of the «enemy image» in the USA and the USSR in the context of the American-Soviet relations during the last decade of the Cold War. Attention is focused on such means of the formation of the «enemy image» as official rhetoric and printed media.

At the end of 1979 there was an escalation of American-Soviet conflict caused by the invasion of the Soviet troops to Afghanistan. Aggravation of relations between the USA and the Soviet Union had found expression in the political, military, social, economic and cultural spheres and was so sharp that some researchers characterized this period as the «Second Cold War». Changes in the American-Soviet relations were directly reflected in the ideological sphere. Particularly, in the early 1980s in both the United States and the Soviet Union the «enemy image» was radicalized.

In 1979-1985 in both the USA and the USSR another country was positioned as the main external "enemy", which had been characterized by extremely aggressive traits. The coverage of information about the opposite country was mostly focused on military and political topics. The materials about the socio-economic, cultural issues performed a supporting role in perpetuating negative stereotypes about the "other" side. The main features of the "enemy image" were the following: hostility, aggression, militancy, anti-democracy. In general, the "enemy image" in the United States and the Soviet Union were a kind of reflection of each other. However, different political approaches in the U.S. periodicals caused slightly different interpretations of the USSR's image, while the Soviet one-party political system and strict censorship ensured the existence in the Soviet Union the image of the USA as the main "enemy".

Since M. Gorbachov came into power in the USSR and proposed the doctrine of the "new political thinking", first attempts to normalize relations with the USA influenced on the ideological sphere. In 1985-1987 together with traditional negative coverage of information about the opposite side in both the USA and the USSR appeared first neutral evaluations of the other country. In 1988-1991 positive changes in American-Soviet relations caused the evolution of the image of the opposite state from the "enemy" to the "partner" which was vivid both in official rhetoric and mass media. The new feature of US periodicals was the interpretation of the Soviet Union as a potential market, and also sympathy to the Soviet society because of the social problems and environmental disasters in the USSR. The Soviet press began to create a new image of the US as a "partner" which had a number of certain advantages in different areas. Particularly, the sufficiently high standard of living of Americans was emphasized in both Soviet official discourse and newspapers. Even since 1989 some kind of promotion of the benefits of life in the capitalist society started in the Soviet Union: there were ideas about the possibility of borrowing of the U.S. experience in various fields.

Key words: «enemy image», American-Soviet relations, the USA, the USSR, Cold War, official rhetoric, printed media.